

Plattelandsarmoede en vrijetijds participatie

↳ MARJA HERMANS

Plattelandsarmoede: er wordt niet zoveel over gepraat, er wordt niet zoveel onderzoek naar gevoerd, maar het is er wel. Binnen het Fonds Vrijetijds participatie spreken we niet zozeer over platteland als over blinde vlekken. Blinde vlekken zijn voor ons regio's waar het vrijetijdsaanbod beperkter is en waar mensen in armoede niet of weinig verenigd zijn. Meestal situeren die blinde vlekken zich in niet-verstedelijkte gebieden, bijvoorbeeld het Hageland, de Westhoek, Haspengouw, de Vlaamse Ardennen... Kenmerkend zijn kleine(re) woonkernen met meer verspreid gelegen woningen. Bovendien krimpt op veel plekken het sociaal weefsel en is de mobiliteit beperkt. Dat heeft onder meer gevolgen voor de vrijetijds participatie van mensen in armoede op het platteland, een grotendeels braakliggend terrein. In een gehucht in de Antwerpse Kempen verkennen we plattelandsarmoede en de consequenties ervan voor mensen die in armoede leven.

ONZICHTBAAR – MOEILIK MEETBAAR

Bestaat armoede op het platteland? En zo ja, wat kenmerkt deze armoede? We zijn voor deze bijdrage schatplichtig aan Carmen Mathijssen, die in haar rapport 'Armoedebestrijding op het platteland. Op zoek naar knelpunten en uitwegen' (Cera, 2010) een lijst maakte van de kenmerken van plattelandsarmoede. Met deze kenmerken op zak zijn we zelf op onderzoek gegaan, vanuit de focus vrijetijds participatie. Net zoals de reporters van Man Bijt Hond belandden we in een gehuchtje in de Antwerpse Kempen¹⁵. Onze gids is Conny, geboren en getogen in deze gemeenschap. Conny werkt nu als schuldbemiddelaar in een CAW. Ze wordt bijgestaan door Annie B., een alleenstaande moeder van 4 kinderen.

Armoede op het platteland verschilt in zijn basiskenmerken niet van armoede in een stedelijke context, maar is vooral minder zichtbaar. Omwille van de ruimtelijke spreiding van de woningen, maar vooral omdat mensen in een kleine gemeenschap veel minder anoniem zijn. Wat de stap naar formele hulpverlening veel moeilijker maakt. Voor onderzoekers en beleidsmakers maakt dit armoede veel minder meetbaar, en dus onzichtbaar.

De ruimtelijke spreiding en het vastklampen aan een positief beeld ten aanzien van de buitenwereld maakt dat mensen in armoede minder geneigd zijn om een groep te vormen, om als arme mensen samen naar buiten te komen.

Annie: *“Ik ben niet arm. Het zou gemakkelijker kunnen gaan in mijn leven, maar ik ben niet arm.”* De perceptie van armoede, zowel bij mensen die het moeilijk hebben zelf als bij de goegemeente, is vrij traditioneel: het is iets van de stad, het zijn mensen die in de goot liggen, daklozen, klaplopers, asielzoekers... Ze herkennen zich niet in dit beeld. En toch weten ze dat het hen niet echt goed gaat, alleen benoemen zij dit niet als armoede. Ze zijn beschaamd, ze willen niet met de vinger worden gewezen. Ze willen niet dat de burens denken dat ze hulp nodig hebben. Ze steken heel wat energie in het verbergen van hun problemen voor de buitenwereld.

SOCIAAL WEEFSEL KRIMPT

We stellen vast dat de aanwezigheid van voorzieningen op het platteland afneemt. De bakker, de beenhouwer, de buurtwinkel: ze verdwijnen stilaan uit het dorpsbeeld. Meer en meer diensten centraliseren: lokale kantoren of zitdagen van bijvoorbeeld mutualiteiten, vakbonden en banken worden afgebouwd. Zorg- en onderwijsinstellingen vestigen zich in centrumgemeenten.

Ook op het vlak van vrije tijd stellen we een schaalvergroting vast. We zien sportclubs fuseren, hun jeugdwerking afbouwen of verhuizen naar grotere centra. We zien heel wat lokaal sociaal-cultureel werk verdwijnen. Het actieve ledenbestand neemt dusdanig af dat ook zij gaan samenwerken met buurgemeenten of de afdelingen gewoon opdoeken.

Het meest sprekende voorbeeld is misschien wel het muziekonderwijs: *“Noten leren, iedereen deed dat bij ons op 't dorp. Op zondag na de hoogmis in 't repetitielokaal van de fanfare bij Jeanne. Als je het onze generatie zou vragen, ik denk niet dat je er vijf vindt die geen noten kunnen lezen. Allemaal geleerd dankzij de fanfare. Nu moeten mijn kinderen naar 't centrum als ze willen noten leren, naar de academie. Dat kost niet enkel veel geld, ze moeten er ook geraken.”* (Annie) Als we ons licht opsteken bij de oud-voorzitter van de fanfare dan blijkt dat zij de notenlessen tot halverwege de jaren negentig hebben volgehouden. Doordat er weinig jongeren doorstroonden tot spelend lid hebben ze dit moeten opgeven. Wat dan weer betekende dat ze helemaal geen nieuwe spelende leden kregen, en dat de fanfare een stille dood is gestorven. Het laatste jaar dat ze de notenleer organiseerden, volgden nog 23 kinderen van de lagere school de lessen. Nu gaan er vanuit het dorp twee kinderen naar de academie.

Een ander maar niet minder significant verhaal horen we bij de lokale voetbalclub. Bij gebrek aan vrijwilligers en door de strengere reglementeringen die werden opgelegd, zag de club zich genoodzaakt haar jeugdwerking af te bouwen. Er werd een samenwerking opgezet met een voetbalclub uit de buurt die de jeugdwerking heeft overgenomen. Maar men stelt vast dat een aantal kinderen de overstap niet heeft gemaakt of heeft afgehaakt. *“Onze Joren speelt*

niet meer bij de nieuwe club. Het is niet haalbaar, ze organiseren regelmatig iets om geld in de kas te krijgen: een pasta-avond, een steakfestijn, een bal... Iedereen gaat daar altijd naar toe, en ge wordt wel wat scheef bekeken als je niet komt. Maar dat is echt niet evident met vier kinderen, dat is telkens een serieuze hap uit ons budget.” (Annie)

Rijst de vraag bij deze voorbeelden of het niet deelnemen te maken heeft met de verplaatsingen of met beperkte financiële mogelijkheden?

Volgens de voorzitter van de voetbalclub, ook de lokale bakker/kruidenier, heeft het te maken met beiden. Het openbaar vervoer is beperkt en mensen zijn niet geneigd om hun kinderen verre verplaatsingen per fiets te laten maken. Maar het is zeker ook zo dat mensen het financieel niet altijd kunnen dragen: *“Of er veel mensen naar het OCMW gaan? Dat weet ik niet. Ik zie wel dat mijne boek elk jaar dikker wordt”*. ‘Den boek’ blijkt een afbetalingssysteem te zijn. Mensen laten hun boodschappen opschrijven en betalen bij het begin of op het eind van de maand.

De oud-voorzitter van de fanfare somt voor ons op wat er de voorbije jaren allemaal verdwenen is in hun dorp: de fanfare, het Davidsfonds, de Chiro, de toneelkring... De Landelijke Gilde bestaat nog wel, maar doet haar activiteiten samen met de KWB. Ziekteverzorging, de KVLV en Okra staan er nog stevig, maar de bestuursleden worden toch wel oud en er dienen zich weinig jongeren aan. *“Op deze manier gaat dat ook geen tien jaar meer duren. En de fanfare en de toneelkring, mevrouw, dat was de cultuur bij ons op, ’t dorp hé. Twee keer per jaar een concert in de Gildenzaal en een kerstconcert in de kerk. En de toneelkring die speelden in mei en in november. En zowel bij ons als bij de toneelkring altijd een vol huis. Het was betaalbaar, iedereen kwam er naar toe van de dokter tot... de sukkelaar. Als je nu eens een toneel wil zien of een concert wil bijwonen, dan moet je naar het cultuurcentrum, en mensen gaan niet zoveel naar daar. Maar interesse is er wel hoor. Vorig jaar heeft het cultuurcentrum hier in de Gildenzaal een theaterstuk laten opvoeren en ’t was weer een volle zaal. Ze zouden wat meer moeten buitenkomen, die van ’t cultuurcentrum.”*

SCHAARS OPENBAAR VERVOER

Samen met het wegtrekken van diensten en voorzieningen is het gebrek aan openbaar vervoer een van de grootste problemen voor mensen in armoede op het platteland. Er is geen vervoer. Een auto is te duur en het openbaar vervoer is te beperkt. Dit gebrek aan vervoer maakt het leven veel moeilijker. *“Wat is er hier in het dorp: een kerk, een bakker/buurtwinkel, twee cafés en een schooltje. Dat is alles, voor al het andere dat je nodig hebt, moet je verder. Ons dorp maakt sinds de fusie deel uit van een grotere gemeente, en die heeft stilaan alle diensten gecentraliseerd in de centrumgemeente. De gemeentediensten, het OCMW, de muziekschool... Noem het maar op: het is verhuisd. De dichtstbijzijnde gemeentelijke dienst is nu op vijftien kilometer van bij mij thuis. Vroeger was dit op twee kilometer. Een regelmatige verbinding via De Lijn is er enkel ’s morgens naar ’t centrum en ’s avonds terug naar hier. Dat is de schoolbus. Veel mensen proberen op woensdag naar het gemeentehuis te gaan omdat*

de bus dan ook 's middags terug komt. Er is de belbus, maar dat blijft toch wel een vreemd systeem. Als ik in de stad zou gaan werken, dan zou ik meer kunnen verdienen, denk ik, maar met de bus ben ik veel langer onderweg en moet ik opvang vinden voor de kinderen. Naar het centrum, naar mijn werk, boodschappen doen, dat kan ik allemaal met mijn brommertje. Ik heb daar veel geniet van.” (Annie)

Conny vult het verhaal van Annie aan. Niet enkel het gebrek aan openbaar vervoer, maar vooral ook het niet kennen van de mogelijkheden van het openbaar vervoer isoleert mensen. Mensen weten niet hoe ze de belbus moeten contacteren. Mensen hebben moeite om de uurroosters van de bus te lezen. De systemen om een ticketje te kopen worden alsmaar ingewikkelder voor hen, waardoor ze meestal te dure ticketjes kopen. Mensen willen wel deelnemen aan activiteiten in bijvoorbeeld het cultuurcentrum, maar dikwijls geraken ze na afloop niet meer thuis.

GEZOCHT: DEGELIJKE HUIZEN EN WERK

Wandelend doorheen het dorp maakt Conny het rijtje problemen waarmee mensen in armoede geconfronteerd worden voor ons af. *“Als je om je heen kijkt, wat zie je niet? Sociale woningen, fabrieken en jeugd.”* Huisvesting is een groot probleem voor mensen in armoede. Er zijn weinig of geen sociale woningen, er zijn ook zeer weinig huurwoningen. Heel wat mensen in armoede zijn eigenaar van hun woning, omdat je op het platteland soms relatief goedkoop een oudere woning kunt kopen. Maar dit zijn meestal woningen waar veel renovatiewerken aan zijn. Het budget om deze uit te voeren ontbreekt bij velen. Doordat noodzakelijke werken zoals isolatie en de vernieuwing van nutsvoorzieningen niet kunnen worden uitgevoerd, lopen de kosten voor energie en water dikwijls zeer hoog op.

Het gebrek aan werkgelegenheid is een ernstig probleem. Mensen vinden wel werk maar moeten pendelen of moeten verhuizen. Mensen in armoede die laaggeschoold zijn, en niet de mogelijkheid hebben om te verhuizen, hebben het dan ook zeer moeilijk. Meestal is het verschil tussen hun loon en een uitkering niet zo groot: in sommige gevallen houden ze na aftrek van kosten voor vervoer en kinderopvang minder over, en bijkomend verliezen ze als loontrekkende een aantal rechten die ze wel hadden als uitkeringsgerechtigde.

Heel wat jongeren en jonge gezinnen trekken weg van het platteland, om dichterbij hun werk en/of dichterbij alle mogelijke voorzieningen te gaan wonen. Dat brengt ons bij het probleem van de vergrijzing. Het platteland vergrijst en heel wat van haar oudere bewoners kampen met problemen van armoede en isolement. Op het vlak van vrijetijdsactiviteiten ligt daar een enorme uitdaging: hoe haal je mensen die minder mobiel zijn en minder financiële mogelijkheden hebben uit hun isolement? Hoe voorkom je dat deze mensen vereenzamen?

GOEDE MODELLEN NODIG VOOR BRAAKLIGGENDE TERREIN

Vrijtijdsparticipatie van mensen in armoede op het platteland is nog braakliggend terrein. Goede modellen die werken in een stedelijke context functioneren niet altijd op het plat-

teland. Het blijft zoeken naar goede wegen om mensen in armoede op het platteland toe te leiden naar het vrijetijdsaanbod. In 2011 zet het Fonds Vrijetijdsparticipatie daarom in op een specifiek project rond duurzame modellen voor vrijetijdsparticipatie in een landelijke context (zie kadertekst).

Toch zien we hier en daar beloftevolle pogingen om het tij te keren. Het is een verhaal van lange adem en van lange duur, van uitproberen en op je gezicht gaan. Het is zoeken naar de juiste sleutelfiguren en vertrouwenspersonen van mensen in armoede. Het is volhouden en de moed niet opgeven. In Puurs begon het 15 jaar geleden met een tweedehandswinkeltje. Dat was veilig: iedereen komt daar over de vloer. Mensen krijgen niet direct een etiket opgekleefd omdat ze in een tweedehandswinkel komen. Vanuit de winkel is men ontmoetingsmomenten gaan organiseren. Ontmoetingsmomenten tussen mensen die in armoede leven en mensen die niet in armoede leven. Marleen is coördinator van De Schakel in Puurs. Ze vertelt: *“De bedoeling van die vergaderingen was ook ervaringen samenbrengen. Je zit daar met een middenklassegroep en mensen uit de doelgroep, maar je moet als middenklassemens armoede ook leren zien. Ik had zelf ook het gevoel: dat bestaat niet in onze gemeente, ik ken zo geen mensen. Maar door daar samen maandelijks op terug te komen, begin je meer en meer armoede te zien. Ik vind het goed dat we met een gemixte groep werken, maar het is niet gemakkelijk. Dus zitten we ook apart met de doelgroep, maar we koppelen wel regelmatig terug in de grote groep. Die betrokkenheid moet er wel zijn. Maar de veiligheid moet er voor mensen evengoed zijn. We leven hier tenslotte in een kleine gemeenschap: mensen in armoede voelen mekaar aan, voelen zich verbonden en willen belangrijke dingen delen met mekaar.”*

De werking breidt uit en naast de tweedehandswinkel en de ontmoetingsmomenten werkt De Schakel ook rond vrijetijdsinvulling voor mensen in armoede. *“In de zomervakantie hebben we de werking eens een maand gesloten. We hebben daar toen veel negatieve reacties op gekregen van mensen: ‘Jullie beseffen echt niet wat je ons aandoet, we zitten hier terug tussen vier muren, we hebben geen geld voor iets anders, we kunnen nergens naar toe, we hebben een plek nodig om te praten.’ Dat was voor ons de aanzet om te gaan nadenken over een goede vrijetijdsinvulling. Eerst zijn we op zoek gegaan naar initiatieven die dicht bij de deur zijn, weinig geld kosten en mensen letterlijk de weg leren kennen in hun eigen streek. Ze kennen bijvoorbeeld de kinderboerderij niet, het speelplein, het arboretum... Je schrikt er toch wel van dat mensen de weg niet kennen naar heel gewone dingen. Bijvoorbeeld het provinciaal domein De Schorre: dat kost geen geld, maar mensen weten de weg niet. We hebben toen ook een fietstocht georganiseerd, mensen ook leren fietsen.*

We organiseren ook bezoeken aan grote tentoonstellingen. Meestal is dat dan een heel evenement, met de trein naar Mechelen bijvoorbeeld en dan te voet. Ook dat is nieuw voor veel mensen, maar je ziet wel dat ze heel geïnteresseerd kunnen zijn, dat een heel nieuwe wereld voor hen opengaat. Ik had het idee van: die doen dat niet graag. Maar eens je ze over de streep trekt, schrik je ervan hoeveel ze daarvan opsteken. Mensen hebben een grote openheid, luisteren actief naar de dingen die worden uitgelegd. Vorige week gingen we naar een tentoonstel-

ling in de kathedraal in Antwerpen. Als dat goed en toegankelijk wordt gebracht, gaat er een wereld open en komt het vaak terug in gesprekken wat ze eraan hebben gehad."

PROJECT DUURZAME PARTICIPATIE IN LANDELIJKE GEMEENTEN

We weten dat participatie aan vrijetijdsactiviteiten voor mensen in armoede een belangrijk opstap kan zijn naar participatie in de samenleving. Er wordt volop op ingezet, maar we stellen vast dat we met z'n allen vooral groepen van mensen in armoede bereiken in steden, de rand van (centrum)steden en grotere gemeenten. In meer landelijke gebieden worden mensen in armoede minder of niet bereikt

In sommige landelijke gemeenten zien we dat mensen in armoede zich wel verenigen, maar dat er niet wordt ingezet op het toeleiden naar vrijetijdsactiviteiten. Soms omdat deze groepen rond andere thema's werken, maar ook en vooral omdat het vrijetijdsaanbod in deze gemeenten dikwijls beperkt is. In het kader van de Lokale Netwerken Vrijetijdsparticipatie merken we dat landelijke gemeenten vragende partij zijn voor een structurele samenwerking met groepen van mensen in armoede op het vlak van vrijetijdsparticipatie. Vanuit deze vaststellingen wil het Fonds Vrijetijdsparticipatie aan de slag om duurzame participatie aan het (lokale, bestaande) vrijetijdsaanbod voor mensen in armoede te realiseren in landelijke gemeenten.

Gedurende een jaar gaan we op een beperkt aantal plaatsen in Vlaanderen aan de slag met groepen van mensen in armoede. In een aantal landelijke gemeenten worden, in samenwerking met lokale actoren, proefprojecten opgestart binnen bestaande groepen van mensen in armoede die willen werken aan vrijetijdsparticipatie. Hun specifieke noden worden in kaart gebracht en getoetst aan de beschikbare kennis. Op die manier wordt een aanpak op maat voorzien per proefproject.

WE WILLEN TWEE DOELEN BEREIKEN

Ten eerste: duurzame vrijetijdsparticipatie van mensen in armoede realiseren in gebieden waar dit momenteel niet of weinig gebeurt. We willen hierbij vanuit het bestaande lokale vrijetijdsaanbod stappen zetten. De belangrijkste aanbieders van vrijetijdsactiviteiten in landelijke regio's zijn socio-culturele verenigingen, sportclubs, jeugdbewegingen... Er worden al heel wat inspanningen geleverd om mensen in armoede toe te leiden naar deze verenigingen. Vanuit deze verenigingen worden er inspanningen gedaan om mensen in armoede te bewegen tot lidmaatschap. Zowel de verenigingen als mensen in armoede zelf hebben nood aan bijkomende ondersteuning/instrumenten om dit lidmaatschap verder te zetten in duurzame participatie.

Ten tweede: vanuit de concrete ervaringen die we in de praktijk opdoen, gaan we instrumenten, tools en methodieken ontwikkelen die het voor lokale groepen mogelijk maken om te werken aan vrijetijdsparticipatie van mensen in armoede.

We denken bijvoorbeeld aan:

- Het uitwerken van een vrijwilligersprofiel om de vrijetijdsparticipatie duurzaam in te bedden in groepen van mensen in armoede;
- Het aanbieden van methodieken en praktijken om de nodige randvoorwaarden te realiseren voor vrijetijdsparticipatie;
- Het ondersteunen van groepen in het samenwerken met lokale partners: vormingsinstellingen, lokale besturen, vrijetijdsverenigingen...;
- Het ondersteunen van groepen bij hun deelname aan de lokale beleidsdialoog in een (in)formeel netwerk vrijetijdsparticipatie;
- Het stimuleren en ontwikkelen van competenties van mensen in armoede die nodig zijn binnen een groepswerking.

We zijn ambitieus in wat we wensen te realiseren. We vinden het niet voldoende dat mensen formeel vrij zijn om wel of niet ergens aan deel te nemen. Als een bepaalde groep in de praktijk nauwelijks deelneemt, dan is dat een signaal dat er iets niet in orde is. Werken aan de vrijetijdsparticipatie van mensen in armoede zou moeten kunnen in elke vereniging, en toegang tot het vrije tijdsaanbod moet mogelijk zijn voor alle mensen in armoede, waar zij ook wonen. En daarvoor willen we in 2011 de nodige tools ontwikkelen.

Voor meer info e-mail kristien.sestig@fondsvrijetijdsparticipatie.be

NOOT

- 1 Omwille van privacyredenen hebben we er voor gekozen om de naam van het dorp weg te laten en deze van de betrokkenen te wijzigen.